

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОЇ ГРАМОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Автор статті висвітлює можливості інтеграції змісту уроків музики у процесі викладання основ музичної грамоти, пропонує ряд ефективних методичних прийомів поліхудожньої діяльності молодших школярів.

Проблема цілісного, гармонійного розвитку дитини посідає одне з цільних місць у системі естетичного виховання в сучасній початковій школі. Адже вчитель повинен сьогодні забезпечити майбутнього члена суспільства не лише міцними знаннями, уміннями, навичками з окремих шкільних дисциплін, розвинути дитину не тільки в аспекті інформаційного "наповнення" індивіда – він має виховати в учнів певну природну сумірність із світом, здатність до гармонійної взаємодії з ним. Відповідно до цього освітянською практикою перед вчителем висувається складне завдання – сформуванню у вихованців цілісне уявлення про життєві явища, події, про світ у цілому.

Одним із шляхів подолання розрізненості, несистемності, фрагментарності в засвоєнні молодшими школярами предметів початкової школи, забезпечення цілісного сприймання й усвідомлення навчального матеріалу є інтегративна спрямованість шкільного навчання й виховання. Саме в процесі інтегрованого вивчення шкільних предметів, зокрема художніх дисциплін, дитина здатна досягнути сутності явища, поняття, вчинку, у неї виробляються комплексні практичні уміння й навички, що сприяють оптимальній взаємодії дитини з оточуючим її світом.

У наукових працях педагогів і психологів (Н. Бібік, Г. Ващенко, В. Верховинця, О. Запорожця, С. Русової, О. Савченко, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.) обґрунтовано важливу педагогічну роль інтеграції в навчанні та вихованні особистості школяра, в активізації різних видів діяльності, у стимулюванні аналітико-синтетичних зусиль дитини, у розвитку її інтелектуальної та емоційної сфери, у формуванні цілісних уявлень про життєві явища і про світ у цілому.

Видатний педагог Г. Ващенко одним із перших втілював ідею інтеграції в практику навчання й виховання молодих поколінь. Методичне збагачення процесу навчання він бачив у використанні могутнього впливу на душу дитини сполучення слова й музики. Мистецьке виховання як елемент навчання, зауважував учений, важливе не тільки саме по собі, а й тим, що воно активізує навчальний процес у цілому. Воно робить його цікавішим, внаслідок чого діти починають вчитися з більшим бажанням, а то й із захопленням [1: 388]. Тому музику й співи, на думку педагога, слід використовувати не лише на годинах співів, а й на годинах рідної мови, літератури та на годинах історії [1: 243].

Проведення уроків на основі інтеграції змісту кількох предметів, об'єднаного навколо однієї теми, сучасна педагогіка називає одним із напрямів методичного збагачення уроків. О. Савченко вважає, що це об'єднання має на меті інформаційно й емоційно збагачувати сприймання, мислення й почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань [2: 87].

Вивчаючи інтеграцію як важливу умову повноцінної реалізації змісту освіти, Н. Присяжнюк наголошує на тому, що інтегровані уроки емоційно збагачують навчально-виховний процес, допомагають учителям різнобічно й системно сформувати в дітей необхідні уявлення та поняття. Притаманні урокам інтегрованого змісту різні види діяльності, підкреслює педагог, роблять їх цікавими, запобігають втомлюваності учнів, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому [3: 27].

Чимало праць науковців присвячено проблемі інтеграції змісту предметів у процесі художньої, зокрема музичної освіти учнів. Значний інтерес у вивченні питань, що стосуються інтегрованого підходу до організації музичного сприймання школярів, дидактичних особливостей інтегрованих уроків музики й використання позамузичних форм роботи та видів діяльності школярів у процесі засвоєння музичних знань, викликають дослідження Б. Асаф'єва, Е. Бальчітіса, Д. Кабалецького, М. Лещенко, Л. Масол, Б. Нестеровича, Е. Печерської, Т. Скорик, Б. Теплова, Б. Яворського та ін.

Зокрема Б. Асаф'єв, переймаючись проблемою виховання у слухачів творчих інстинктів, глибоко досліджував зв'язки музичного мистецтва з різноманітними виявами життя. Пропонуючи прийоми засвоєння ладових і тональних контрастів, академік зупинявся на таких немусичних аналогіях, як колір, забарвлення, тактильні відчуття, характеризуючи світлові контрасти тональностей як яскравіший, світліший, жорсткіший, темніший тощо [4: 86]. Уявлення ж про найбільш пластично виразний розподіл музичної тканини, писав він, дає танець [4: 103]. Такий підхід ученого до поглиблення музичного сприймання та вивчення музичної грамоти зумовлював необхідність залучення як музичних, так і немусичних асоціацій слухачів, поєднання музично-інтонаційного, візуально-образного, пластичного аспектів осягнення змісту художнього твору.

Е. Бальчітіс наголошував на значенні проблем розвитку музично-слухових уявлень дітей, на свідомому та емоційному сприйманні музичного змісту творів. Ефективним прийомом активізації образної уяви, фантазії, музично-творчих, літературних здібностей педагог називає літературно-творчі спроби школярів, що зумовлені змістом музичних творів. Створення літературних сюжетів до музики є особливо корисним тоді, коли музика має ілюстративний, зображальний характер [5: 202]. Таким чином, на думку Е. Бальчітіса, учні різносторонньо осягають музичний і психологічний зміст твору, вчать розуміти багато в чому спільну мову музики й літературних творів.

Цікаві методичні підходи з елементами інтеграції у розв'язанні завдань музичного виховання молодших школярів пропонує Е. Печерська. На уроках музики є можливість залучати учнів до різних видів художньої діяльності, використовувати аналогії. Це зумовлено тим, зауважує науковець, що мажорне або мінорне забарвлення властиве не тільки музичним, а й літературним творам; форму оповідань, віршів можна порівняти з відповідними особливостями музичних творів. За допомогою аналогій школярі виділяють загальне й специфічне в різних видах мистецтва [6: 57].

З огляду на актуальність зазначеної теми, *метою статті* є висвітлення можливостей інтеграції змісту уроку музики у процесі викладання основ музичної грамоти.

Інтеграція (лат. *integratio* – відновлення, поповнення, від *integer* – цілий) – поняття, що означає стан або процес наближення, поєднання окремих наук або їх диференційованих частин. В цьому плані великими можливостями володіють уроки музики як уроки поліхудожньої діяльності школярів, що мають на меті, по-перше, суто музичний розвиток дітей, по-друге, їх загальний світоглядний розвиток, філософічне мислення [7: 22]. У зв'язку з цим Л. Масол підкреслює: інтегрування різноаспектних художніх знань, естетичних уявлень, поглядів на рівні свідомості й підсвідомості особистості школяра відбувається спонтанно й незалежно від бажання та волі вчителя, але тільки за умов його організаційно-педагогічного сприяння, широкого спектру методів компаративістики цей процес набуває цілеспрямованого й системно-цілісного характеру [7: 23].

Зважаючи на сказане вище, основою інтегрованого уроку з музики є певним чином інтегрований зміст. Інтеграція змісту уроку музики може бути повною або частковою. Це означає, що пропонувати інтегрований матеріал для опанування учнями музичних знань можна як протягом вивчення усієї дисципліни, так і під час засвоєння окремих близьких за змістом до інших предметів тем і понять. З музикою, на думку багатьох педагогів, рекомендується інтегрувати предмети, теми яких мають спільні або універсальні засоби для цілісного, глибокого їх розкриття через масштабність та універсальність життєвого змісту самих тем і понять. До таких предметів належать як ті, що передбачені Державним стандартом початкової загальної освіти в межах освітньої галузі "Мистецтво", так і інші предмети початкової школи: навчання грамоти, ознайомлення з навколишнім світом, українська мова, природознавство, народознавство, математика тощо [8: 13].

Вивчення молодшими школярами курсу "Музика", який є складовою освітньої галузі "Мистецтво", дає можливість учням цілісно осягати духовно-моральні цінності людства як невід'ємну частину світової музичної культури, опановувати специфіку художньо-образної мови. Інтегрований підхід до викладання музики, зокрема основ музичної грамоти, створює сприятливі умови для засвоєння учнями закономірностей виникнення й розвитку музичного мистецтва в комплексному його поєднанні з науками й мистецтвами, накопичення досвіду "стереобачення" [9: 110] як художніх, так і життєвих явищ, творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як до прояву життя.

Вивчення музичної грамоти в початковій школі не є і не може бути самоціллю. Раніше, ніж дитина навчиться розпізнавати, як хто співає або грає, вона має навчитися, що співають і що грають [4: 90]. Тому метою опанування дітьми музичної азбуки, музичного тезаурусу є розвиток музичних і загальних здібностей, слухової сприйнятливості та музичної культури молодших школярів. Саме інтеграція знань на основі єдності універсальних художньо-естетичних категорій – ритму, контрасту, симетрії, композиції, динаміки, гармонії, жанру, форми, розвитку – сприяє формуванню естетичного світовідчуття й світосприймання, поглиблює розуміння цілісності кожного з видів мистецтва, що передає різні аспекти життя в їх єдності [8: 13].

Музична грамота – це система музичних знань або початкових відомостей про музичні явища й об'єкти, про елементи музичної мови, що викладені в доступній формі й пов'язані в практиці навчальних закладів з одночасним розвитком музично-слухових уявлень, ладового, інтонаційного, ритмічного чуття, із цією метою об'єднані із сольфеджіо, що включає у себе як теоретичні, так і практичні форми роботи.

Однак слід констатувати, що однією з найбільших проблем навчання музики є низький рівень засвоєння дітьми музичних знань, недостатня сформованість уявлень про елементи музичної мови, про їх значення у створенні музичного образу. Для учнів молодшого шкільного віку це складний і трудомісткий процес, який вимагає від школяра стійкої уваги, зосередженості, концентрації емоційних та інтелектуальних зусиль. В центрі уваги вчителя має бути міцне й свідоме засвоєння школярами таких засобів музичної виразності, як звуковисотність, метроритм, динаміка, тембр, лад, темп, форма тощо.

Використовуючи інтегрований підхід до викладання музичної грамоти, вчитель робить процес опанування дітьми основних елементів музичної мови радісним і цікавим, розширює, розвиває сенсорну сферу учнів, дає цілісне уявлення про мистецькі та життєві явища. З цього приводу варто згадати думки видатного педагога К. Ушинського: "Дитина... мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі... Таким чином, надаючи початковому навчанню форм, фарб, звуків..., роблячи його доступним якнайбільшому числу відчуттів дитини, ми робимо, разом з тим, наше навчання доступним дитині..." [10: 406].

Використовуючи на уроці музики можливості літератури й поезії, образотворчого мистецтва, пластичної діяльності, художньої праці тощо вчитель формує в дітей не тільки навички музичної діяльності, розвиває не лише музичні здібності, він природно вводить школярів у світ звуків, відчуттів, почуттів, явищ, подій і вчинків, які і складають цілісну картину світу, дають синтетичне уявлення про всесвіт. У такий спосіб школярі отримують від педагога універсальний, надійний ключ до розв'язання як навчальних ситуацій і завдань, так і життєвих питань.

З урахуванням інтегрованого підходу до засвоєння музичних знань пропонуємо ряд цікавих методичних прийомів і форм роботи, використання яких сприятиме цілісному, глибокому засвоєнню музичних знань, прак-

тичних умінь і навичок художньої діяльності, активізації емоційної та інтелектуальної сфери дітей на уроці й у позаурочний час.

Інтегровані художньо-творчі завдання.

➤ Прослухані музичні твори віднести до одного з трьох китів (жанрів) музики. Відповідно до характеру музичного твору намалювати: кита, що марширує (сумний, веселий, урочистий марш); кита, що танцює (український, східний, африканський танець); кита, що співає пісню (українську народну, російську, польську, естрадну сучасну або старовинну).

➤ Скласти казку про піаніно. Згадати й зафарбувати кольоровими олівцями на зображеній у зошиті фортепіанній клавіатурі: октаву, в якій може заспівати школяр (голубим кольором); октави, звуками яких можна зобразити літній дощик, срібні дзвіночки, пташку, білочку (кольори учень добирає відповідно до характеру явища або уявного художнього персонажа); октави, звуками яких ти відтворив ходу ведмедя, слона, удари літнього грому (аналогічно до попереднього завдання).

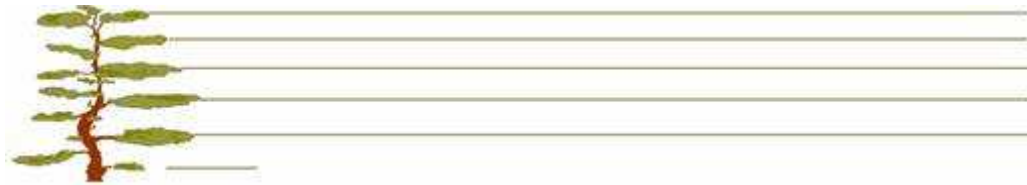
➤ Запропонувати власні варіанти звукових картинок явищ природи, тваринного світу і вказати, в яких октавах їх можна виконати. Придумати назви музичних творів, де зображалися б ці явища.

➤ Придумати казку про музичні звуки, записати її на аркуші цупкого паперу й оформити кольоровими олівцями та акварельними фарбами. Оздобити за допомогою обривної аплікації.

➤ Запропонувати музичні твори, які можна використати для супроводу казкового сюжету. Створити сценарій музичної казки з розподілом ролей між учнями класу. Виготовити казкові атрибути для інсценізації казки.

➤ Скласти казку про Ноти та інших героїв Музичної країни. Намалювати фломастерами чи олівцями портрети скрипкового й басового ключа. Виліпити музичні знаки із пластиліну й заселити ними Музичну країну (оформлений музичний куточок у класі).

➤ На нотний стан "музичного дерева" переписати улюблену мелодію:

➤ Зобразити окремо на аркуші паперу графічну лінію цієї мелодії й уявити, що це обриси природного гірського ландшафту. Розмалювати фарбами уявлену тобою картинку, оформити в рамочку й прикрасити музичний куточок.

➤ Виготовити нотні знаки з паперових смужок на уроці трудового навчання. Створити об'ємну аплікацію, використовуючи ноти та інші музичні знаки. Завдання допоможе виконати вірш про нотні знаки:

П'ять лінійок цих чарівних
Прийняли усіх гостинно.
Тут дієзи і бемолі,
Ключ басовий і скрипковий,
Нотки дружно виступають,
Пісню гарну нам співають.
Отакий гостинний пан,
Його звати – Нотний стан.

➤ Придумати орнамент до книжкової закладки. Включити в орнамент квіти й нотні знаки.

➤ За прослуханим віршем про гами й лади уявити Тоніку й намалювати її портрет за допомогою олівців і фломастерів. Спробувати за допомогою фарб відобразити її характер:

Є у гам-ладів важлива суть –
Звуки їх у злагоді живуть.
Всі важливі партії співають,
Але між собою поважають
Ноту першу на початку гами.
Це серйозна леді і важлива дама.
Гамам всім вона дає ім'я,
Тонікою нотна зве її сім'я.
Прізвища ж у гам – то їх лади,
Настрій надають вони завжди.
Це мажор й мінор, їх тільки два –
Радості й печалі острова.

➤ Уявити острова Мажору й Мінору та їх мешканців. Розселити мешканців Мажору на першому малюнку, а Мінору – на другому. Придумати назви до своїх малюнків, оформити й прикрасити музичний куточок.

➤ Знайти в запропонованому вірші ті об'єкти, які живуть за ритмом. Намалювати їх.

Б'ють годинники на вежах,
Звуки линуць за вікном.
Ритм за рухом стрілки стежить –

Бім! Бом! Бім! Бом!
Сходить сонце із-за обрію,
Розквітає новий день.
В полі дзвоники вітаються
І ритмічно так гойдаються:
Дзень-дзелень, дзень-дзелень.

- Прорекламувати вірш про дощик із різними мовними інтонаціями (радості, захоплення, подиву, жалю, прохання, вимоги), додаючи ритмічні оплески:

- За допомогою пластичних рухів, пантоміміки, танцювальних елементів зімпровізувати емоційно-образний зміст "музики дощу" (діти заздалегідь виготовляють допоміжні атрибути танцю: збільшений варіант листочків дерев, крапель дощу тощо).
- Проспівати "пісеньку дощу" на певній музичній інтонації (одній або двох звуках). Налити в декілька склянок різну кількість води, постукати по них чайною ложечкою, щоб утворилися звуки. Поімпровізувати на склянках, дотримуючись ритму "музичного дощику".
- Створити музичний колаж за змістом оповідання про весняні тембри, зобразити його героїв за допомогою вирізання з кольорового картону, паперу, фольги, шматочків шкіри; ліплення з пластиліну. Передати настрій весняної природи відповідно до тексту:

Весняні тембри

Біля маленького болітця на тоненькій гілочці молодій верби причаївся соловейко – головний соліст весняної природи. Далеко-далеко лунали мелодійні солов'їні трелі. Вони були схожі то на дзюрчання прозорого струмочка, то немов наслідували дзеленькання маленьких сріблястих дзвоників, то нагадували звучання невідомих казкових музичних інструментів. Тембри, що створював маленький соловей, заповнили все навкруги, привертаючи увагу кожного, хто їх почув.

А внизу з-під вербички з вологого, пахучого болітця виглядали десятки зелених жабенят, які поступово утворювали багатоголосий хор, що акомпанував усім аріям солов'я. Та раптом соловей перервав свій спів і зацікавлено прислухався до болотяного хору, який здивував солов'я незвичайними різноманітними тембрами. "Як же добре, – подумав він, – що голос кожного з нас має своє забарвлення, що тембри у нас різні і такі необхідні нашій природі". І ніби у відповідь галасливому гімну жабенят він знову заспівав своє блискуче соло, а жабенята, намагаючись вторити йому своїм кумканням, створювали дивовижний тембровий супровід співцю природи.

- Під час слухання музичних творів шкільного репертуару уявляти й фіксувати їх зміст за допомогою графічних символів і образних замальовок.
- Намалювати головних персонажів прослуханого музичного твору з використанням прийому "кляксографії", прийому найпростішого друкування природними формами (друкування картопляними штампамі), пальчикового живопису.
- Домалювати графічні шаблони-заготовки із зображенням різних геометричних фігур так, щоб передати художньо-образний зміст музики, використовуючи художню палітру й різні художні техніки.
- Використати природні матеріали (листочки клена, дуба, берези, осики, винограду; гілочки ялини, сосни; жолуді, шишки, горіхи, зерна кукурудзи, насіння квасолі та ін.), що за своєю формою, розміром і кольором відповідають звуковисотній, ритмічній, динамічній, тембровій палітрі музичної п'єси під час художньо-образного конструювання засобів музичної виразності твору (мелодії, ритму, ладу, темпу, регістру, тембру).
- Створити музичний колаж із втіленням образного змісту музики, із відтворенням характеру героїв за допомогою вирізання з кольорового картону, паперу, фольги, із шматочків шкіри; ліплення з пластиліну з урахуванням палітри кольорів і форм у виробках.
- За допомогою рухів, пантоміміки, пластичних імпровізацій створити хореографічні картинки музичних образів, навіяних музикою.

Отже, мета уроків музики, побудованих на інтегрованому змісті, – створити передумови для різнобічного розгляду певного художнього об'єкту, поняття, явища, формування системного мислення, збудження фантазії, позитивного емоційного ставлення до пізнання наук і мистецтв.

Музична грамота як елемент художнього тезаурусу містить великі резерви для інтеграції художніх знань, якими мають оволодіти школярі. Інтегрований підхід до викладання музичної грамоти сприяє цілісності процесу художньо-естетичного виховання, формуванню мистецьких знань на якісно новому рівні. В результаті в дітей, поряд з естетичними почуттями, абстрактним мисленням, формується досвід безпосереднього емоцій-

ного-образного сприймання й практичного опрацювання художньо-теоретичного матеріалу, виховується здатність універсального, філософського осмислення буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – Вид. перше. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
2. Сучасний урок у початкових класах / О.Я. Савченко. – К.: Магістр-S, 1997. – 256 с.
3. Присяжнюк Н.І. Інтегровані уроки // Початкова школа. – 1996. – № 8. – С.27 – 32.
4. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
5. Бальчитис Э. О восприятии инструментальной музыки в младших классах школы // Музыкальное воспитание в школе. – Вып. 10. – М.: Музыка, 1975.
6. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
7. Вивчення музики в 1 – 4 класах: Навчально-методичний посібник для вчителів / Л.М. Масол, Ю.О. Очакова, Л.В. Беземчук, Т.О. Наземнова. – Х.: Скорпіон, 2003. – 144 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 28 – 54.
9. Грабовський С. Прологомени до критики загальної педагогіки // Філософія. Історія. Політологія. – К.: Генеза, 1997. – С. 102 – 113.
10. Ушинський К.Д. Твори: В 6-ти тт. – К: Рад. шк., 1954. – Т. 2. – 560 с.

Матеріал надійшов до редакції 10. 03. 2005 р.

Поплавская Ю.О. Интегрированный подход к преподаванию музыкальной грамоты в начальной школе.

Автор статьи раскрывает возможности интеграции содержания уроков музыки в процессе преподавания основ музыкальной грамоты, предлагает ряд эффективных методических приёмов организации полихудожественной деятельности младших школьников.

Poplavska Yu.O. Integrated Approach to ABCs of Music Teaching at Elementary School.

The article offers different means of content integration of music lessons while teaching the ABCs of music at elementary school, and suggests a number of effective techniques of organizing junior pupils' polyartistic activities.